

Ø. Hassing huset.

En hustomt fra yngre stenalder.

Af Erik Johansen.

Hustomter fra yngre stenalderes tragtbægerkultur i Danmark er sjældne. I forbindelse med en undersøgelse, Ålborg Historiske Museum i sommeren 1973 foretog af en brandtomt og en del omkringliggende gruber fra førromersk jernalder, lykkedes det at konstatere og undersøge en hustomt og et affaldslag, begge fra en tidlig del af mellemneolitikum (1).

Allerede inden undersøgelsen var der på et begrænset område fundet opløjet bearbejdet flint og mellemneolitiske lerkarskår. En kort indledende sondering viste det neolitiske materiales tilhørsforhold til et underliggende kulturlag, hvis øverste cm var vendt op med ploven, men herefter måtte hele undersøgelsen indstilles, da den meget varme og tørre sommer sammen med den evige vestenvind umuliggjorde enhver iagttagelse.

Hen på efteråret, da undersøgelsen kunne genoptages, afdækkedes på et område ca. 10 m nord for affaldslageret to parallelle, ca. 10 m lange øst-vest orienterede fyldskifter, hvis lyse farve adskilte sig tydeligt fra de førromerske grubers mørke, trækulsblandede fyld.

Straks efter afdækningen var det vanskeligt at få overblik over, hvad de to 0,5-0,6 m brede striber, hvis indbyrdes afstand var ca. 5 m, repræsenterede, fordi hele området var forstyrret af en mængde nedgravninger. En del af disse kunne umiddelbart ved deres keramikindhold dateres til førromersk jernalder.

Ved en serie kombinerede snit- og fladegravninger lykkedes det at udskille resten af de førromerske gruber, og samtidig tegnede grundplanen af et hus sig

med forbavsende klarhed, idet de tidligere omtalte lyse fyldskifter viste sig at være en fundamentgrøft til husets langvægge (fig. 1). Jernaldergruberne skar sig i adskillige tilfælde ned i og gennem væggroften (fig. 2), der i de urørte partier udelukkende indeholdt neolitisk keramik. Hele området var pløjet til undergrund, så der kunne hverken konstateres ildsted eller gulvlag. Det må bemærkes, at hele undersøgelsen kun viste spor af aktivitet i neolitikum og førromersk jernalder.

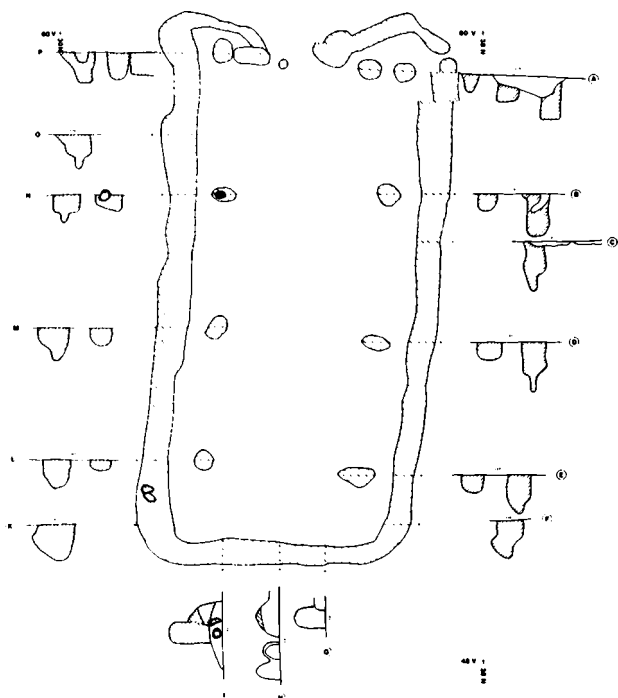
Undergrundsoverfladen i hustomtens længdeakse ligger omkring kote 14,45. Beliggenheden tyder ikke på, at bopladsen har været knyttet til kysten (2). Den er anlagt på en forholdsvis stor morænebakke, der mod nord begrænses af litorinahavets »Gjeråa fjord« og mod syd af den store flade mellem Hals, Ulsted, Øster og Vester Hassing (3). Ved Ulsted, der ligger ca. 5 km fra bopladsen, findes litorinahavets kystlinie 8,5 m over havet (4).

Hustomten.

Den neolitiske hustomt (fig. 1) er orienteret øst - vest med en svag afvigelse mod ØSØ-VNV. Længden er 10,6 m, bredden 5,4 m. Husets indre areal er 9,1 x 4,15-4,30 m. Indgangen var i den vestlige gavl.

Det, der karakteriserer huset, er den kraftige væggroft, de symmetrisk anbragte stolpehuller, hvoraf det fremgår, at huset har haft en slags treskibet konstruktion, samt den specielle vestgavl med indgangen.

Husets ydervægge har været sat i en 0,5-0,6 m bred og

op til 0,9 m dyb fundamentgrøft. Enkelte snit gennem væggroften kunne tyde på, at stolpeme har haft en tykkelse på ca. 0,2 m (fig. 1, snit C, D, N og O), men en efterfølgende fladegravning af grøften viste intetsteds i de dybere partier aftryk af stolper, der kunne underbygge denne formodning. Fundamentgrøften var overalt stenfri.

Husets vestgavl med indgangen, det nordvestlige hjørne (fig. 2) og østgavlen var stærkt forstyrret af de omtalte jernaldergruber (fig. 1, snit A, G, H og I), men på grund af fundamentgrøftens dybe nedgravning lykkedes det overalt at fastslå forløbet neden under forstyrrelserne.

Hele fundamentgrøften er givetvis gravet på én gang. Dette kunne tyde på, at der bag opførelsen af Ø. Hassing huset ligger en fast byggetradition. Foruden indgangen er den eneste afbrydelse i grøftens forløb nogle få cm i husets nordvesthjørne.

Langs husets nord- og sydvæg findes 8 symmetrisk anbragt stolpehuller. Ved vestgavlen findes yderligere to, der ligger nærmere husets midtlinie. Stolpehullernes dybde varierer fra 0,2 til 0,5 m. Som tidligere nævnt viser stolpernes placering, at huset har været »treskibet«. Afstanden mellem de indre stolper og væggroften er dog kun fra 0,3 til 0,5 m, så konstruktionen afviger væsentligt fra bronze- og jernalderhusenes treskibede konstruktion. Ø. Hassing husets midterste rum har en bredde mellem 2,40 og 2,65 m.

Et generelt træk er, at ingen af stolpeme har været så kraftigt nedgravet som selve væggen. Alle stolper, der hører til det neolitiske hus, er lodret nedgravet, og ingen af dem, med undtagelse af fig. 1, snit N, har været foret med eller støttet af sten. Uden for væggroftens forløb fandtes ingen stolpehuller, der kunne sættes i forbindelse med huset.

Medens fundamentgrøften mod øst med let afrundede hjørner fortsætter over i østgavlen uden konstruktionsmæssige afvigelser, er forholdene ved vestgavlen anderledes. I den sydlige halvdel, hvor forholdene lod

Fig. 1. Ø. Hassing. Grundplan og snit af det neolitiske hus. Tegning Jan Sloth-Carlsen, AHM.

Fig. 2. Ø. Hassing. Snit gennem stolpehuller og væggroft med jernalderforstyrrelse i husets NV-hjørne. Fra NØ.

sig iagttage i undergrundsoverfladen, fortsatte grøftforløbet gennem et let afrundet hjørne og afsluttedes med et stolpehul. Nordvesthjørnet, der var kraftigt forstyrret af aktivitet i førromersk jernalder, viste en lignende konstruktion, omend det først lod sig iagttage i fladen under forstyrrelsen. Dog var det inderste stolpehul fri af gavlgroften og dennes nordlige afslutning har ikke kontakt med langvæggens nedgravning. Selve indgangen, der har en bredde på ca. 0,8 m, ligger lidt syd for husets længdeakse. Vestgavlens to midterste stolper har tilsyneladende tjent som støtte for indgangskonstruktionen.

Huset er anlagt på en let sydskråning. Niveauforskellen fra den nordlige til den sydlige fundamentgrøft er

0,1-0,2 m. Dette forhold synes der at være taget hensyn til ved opførelsen af huset, idet den nordlige væggroft ret konsekvent er gravet så meget dybere end den sydlige, at niveauforskellen er udlignet. Dette forhold er ikke nær så udpræget ved de indre stolpehuller og kan eventuelt skyldes, at væggene har været det bærende element i konstruktionen, medens de indre stolper snarere har haft en støttende end bærende funktion.

Om husets konstruktion iøvrigt - væg og tag - kan der på det foreliggende grundlag ikke siges noget. Ved undersøgelsen fandtes ingen lerklining, men da området utallige gange har været pløjet til undergrund, kan der ikke lægges afgørende vægt på dette forhold.

Den karakteristiske stensyld eller brolægning, der kendes fra andre neolitiske huse og her har tjent som støtte eller dræn, synes ikke at være anvendt ved Ø. Hassing huset (5).

Spredt i husets stolpehuller og væggroft fandtes enkelte ornamenterede lerkarskår (fig. 3) og et mindre antal uomamenterede (760 stammer dog fra undergrundsoverfladen vest for indgangen).

De tre randskår viser forskellig ornamentik. 787 har en vandret række af groft indridsede, skiftevis hængende og stående vinkler, 789 en vandret række af let skråstillede mejselstik, medens 760 er ornamenteret med en vandret række af 3 vinkellinier i spatelstik under randen. De tre bugskår, 783, 751 og 762 har lodret afstribning; også 761 viser lodret afstribning, udgående fra overgangen hals bug.

Det sparsomme keramikmateriale daterer huset til en tidlig del af mellemneolitikum. Ud fra husets beliggenhed i forhold til affaldslaget, der ligeledes kan dateres til tidlig MN, vil det være rimeligt at opfatte hus og affaldslag som samhørende og samtidige.

I forhold til de øvrige publicerede danske hustomter fra tragtbægerkulturen savner Ø. Hassing huset direkte paralleller.

Ældre end den nyfundne hustomt er Knardrup-

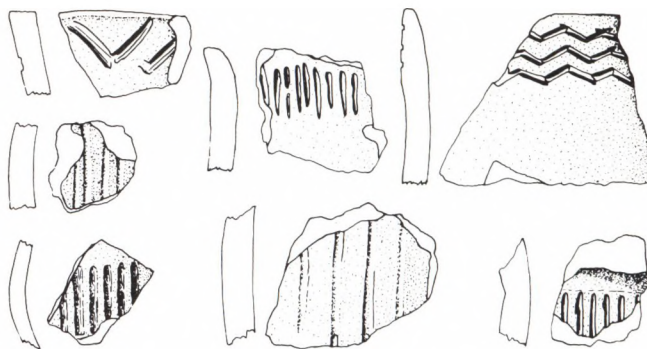
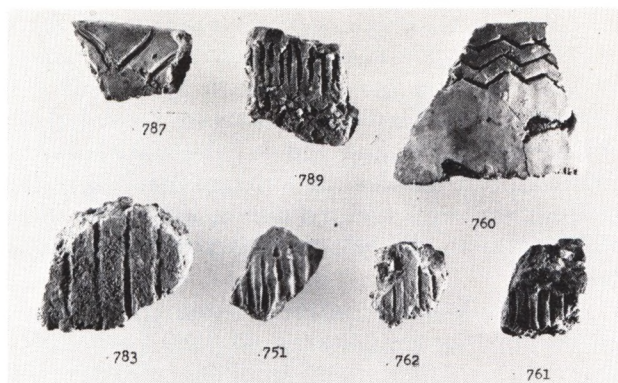

Fig. 3. Ø. Hassing. Omamenterede lerkarskår fra huset.
Tegning Jan Sloth-Carlsen. 1:2.

husene (6), Ømekul på Nekselø (7), Barkær (8) og Stengade hus 1 og 2 (9). Endvidere kan nævnes den usikre hustomt fra Strandegaard (10). Bortset fra Stengade hus 2, der dateres til TNB, er alle de øvrige fra TNC.

På Knardrup Galgebakke afdækkedes 3 uregelmæssigt rektangulære hustomter, liggende på en nord-syd orienteret række (11). Alle husene er karakteriseret af en kraftig stensyld, hvorpå der har været stablet en tørvevæg. Inden for stensylden fandtes spredte stolpehuller, der i den bedst bevarede hustomt (12) angiver et indre rum på ca. 5 x 2 m.

Af de to samtidige huse på Nekselø (13) regnes hus I for beboelseshus, medens hus II på grund af sit lille areal og manglende ildsted anses for et udhus. Hus I er uregelmæssigt rektangulært eller hesteskoformet med vestvendt indgang. Det afgrænses af en kraftig stensyld, der opfattes som fundament til en væg. Der konstateredes ikke spor af stolpehuller i forbindelse med huset (14). Hus II, hvis grundplan er nærmest D-formet, har en lidt afvigende opbygning, idet omridset angives af en

næsten stenfri grøft (15). I lighed med hus I lå en pakning af kløvede sten i forbindelse med huset og anses for hørende til vægfundamentet eller væggen. Der fandtes ingen stolpehuller i hus II, og Nekselø husene yder ikke oplysninger om væg- og tagkonstruktion.

Både Barkær og Stengade viser en anden hustype end de netop omtalte; det er regulære langhuse. Husene på Barkær antages at være bygget udelukkende af træ, da der ikke blev fundet lerklining ved undersøgelsen. Det samme gjorde sig gældende ved Ø. Hassing huset uden at dette forhold som ovenfor nævnt blev tillagt afgørende betydning. Barkærs nordlige husrække har muligvis haft to rækker tagbærende stolper (16), altså en treskibet konstruktion, men det publicerede materiale er for spinkelt til at drage bindende sammenligning med Ø. Hassing husets konstruktion.

Ved opbygningen af de to over 30 m lange huse fra Stengade er anvendt en kraftig stensyld som støtte for væggene, men ellers har den øvrige konstruktion været forholdsvis let; lerklinet risfletning mellem kraftigere stolper.

Nogenlunde samtidige, men sandsynligvis en smule ældre end Ø. Hassing huset er langhuset og de hesteskoformede huse fra Troldebjerg (17). Langhusets vestvæg var funderet i en 0,4-0,5 m bred og 0,2-0,3 m dyb grøft, der dels havde støttesten, dels var stenfri (18). Taget støttedes af én række tagbærende stolper. De hesteskoformede huses bagvægge var bygget af regelmæssigt anbragte stolper (19), medens forvæggen snarest har været en tørrevæg, funderet i en bred, trugformet nedgravning (20). Sidevæggernes konstruktion er ukendt.

Fra Lindø-bopladsen (21), der er yngre end Ø. Hassing, kendes nogle få usikre hustomter. Det nordlige hus - omkring arne 5 og 6 - (22) har sandsynligvis været en øst-vest orienteret, 8 x 5 m stor bygning. Væggene var lerklinede, og taget blev antagelig båret af midtsulser, hvoraf 1 er konstateret. Indgangen kan meget usikkert anslås at have været i vest.

De ovennævnte huse er karakteriseret af en mere eller mindre uregelmæssig grundplan og en stenkasset væggrøft eller en kraftig stensyld. Kombinationen stenkasset væggrøft /regulært omrids findes derimod i de tidlige mellemneolitiske kulthuse fra Tustrup (23), Ferslev (24) og Herrup (25). De to førstnævnte er kraftigt byggede, medens det sidste synes at have haft en lettere konstruktion. Væggrøfternes dybde varierer, kraftigst synes Tustrup husets 0,5 m dybe vægfundering at være (26).

Ferslev huset har haft tagbærende midtsulser (27), Herrup huset har midt i nordgavlen og den modstående tværvæg to kraftige stolpehuller (28), der sandsynligvis har båret en ås, medens der ikke blev fundet indre stolpehuller i Tustrup huset (29).

Kulthusene er lige så lidt som beboelseshusene orienteret i nogen bestemt retning, men det er værd at bemærke, at indgangen altid er i den ene gavl. Ø. Hassing husets regelmæssige grundplan synes at knytte sig nærmere til kulthusene end de ovenfor nævnte beboelseshuse, men det må dog opfattes som et regulært beboelseshus.

Et karakteristisk træk ved tragtbægerkulturens huse er væggernes fundering. Tilsyneladende har man anvendt to former; en stenkasset væggrøft eller en bred stensyld, og dette må være betinget af forskellig vægopbygning. Stensylden sættes i forbindelse med en kraftig tørrevæg, medens grøften regnes for fundament til en væg af lodrette stolper med lerklinet fletværk imellem.

Ø. Hassing husets meget dybe fundamentgrøft kan forstås som en »variant« af den stenkastede væggrøft, idet man - muligvis i mangel af sten - har valgt at forankre vægtømmeret i en ulpas dyb nedgravning.

Det nye, som Ø. Hassing huset i modsætning til de allerede kendte huse viser, er den specielle, vestvendte

indgangskonstruktion samt de to rækker indre stolper. På grund af den ringe afstand mellem væggroft og stolper kan bygningen næppe kaldes treskibet, men der ses konstruktionsmæssige træk, der minder om bronze- og jernalderens karakteristiske jyske langhus (30). De indtil videre kendte huse fra senneolitikum, Myrhøj (31) og Gug (32), synes ikke at bekræfte en glidende udvikling.

Affaldslaget.

Af affaldslaget, der ligger umiddelbart over undergrundsoverfladen syd for huset, er indtil videre undersøgt 15 m². Lagets tykkelse mod nord er kun få cm, medens det nær den sydlige begrænsning har en tykkelse på ca. 20 cm. Den undersøgte del ligger mellem kote 13,96 og 13,24. Den østlige og vestlige begrænsning er ikke nået.

Enkelte steder i toppen af laget konstateredes en svag indblanding af førromersk keramik. Om dette skyldes regulære nedgravninger eller at det neolitiske lag har ligget udækket indtil førromersk jernalder, kan ikke afgøres. En gennemgang af materialet viser, at det neolitiske lag må betragtes som samtidigt og aflejret over en forholdsvis kort periode.

Fra laget stammer redskaber af flint, ornamenterede og et stort antal uomamenterede lerkarskår. Enkelte spredte stykker trækul kunne optages, hvorimod knoglematerialet ikke var bevaret. På fig. 4 ses et udvalg af flintredskaberne. 63 er et fragment af en tyndnakket økse. Det viser slibning på to bredsider og den bevarede smalside; alle er svagt hvælvede. Typen tilhører foruden TN også MN I og forekommer endnu i MNII (33). 45 og 207 er skrabere, medens 122 er fundets eneste tværpil, lavet af en flække.

Keramikken fra affaldslaget er fragmentarisk og ingen større skårflager har kunnet sammensættes. Randskårene på fig. 5 og 6 viser et udvalg af den anvendte ornamentik. Fig. 5, 165 har under randen to

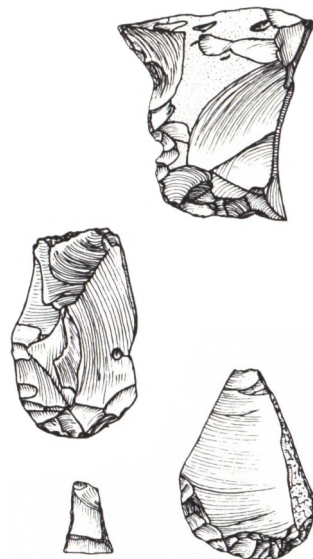

Fig. 4. Ø. Hassing. Redskaber af flint fra affaldslaget.
Tegning Jan Sloth-Carlsen. 1:2.

rækker halvbueformede indstemplinger. Hver halvbue består af fire indstemplinger. 64 er ornamenteret med en vandret række af lodrette mejselstik, medens 220 og 67, der rimeligvis har tilhørt samme kar, men er fundet med 2 m afstand, har en vandret krydsstikrække i spatelstik umiddelbart under den indknebnede rand. 136 har lige under randen en vinkellinie i spatelstik og derunder en vandret række lodrette mejselstik, indrammet af en fure.

Fig. 6, 230 og 89 er vinkelornamenterede, 230 med en dobbelt vinkelrække i spatelstik under randen og herunder en række store vinkler. 89 viser en dobbelt-række af store vinkler i mejselstik. 181 er ornamenteret med falsk beviklet snor i vandrette linier, 157 viser en horisontal række cirkelformede indtryk, medens 139, der stammer fra et større forrådskar, er ornamenteret med gruber under randen.

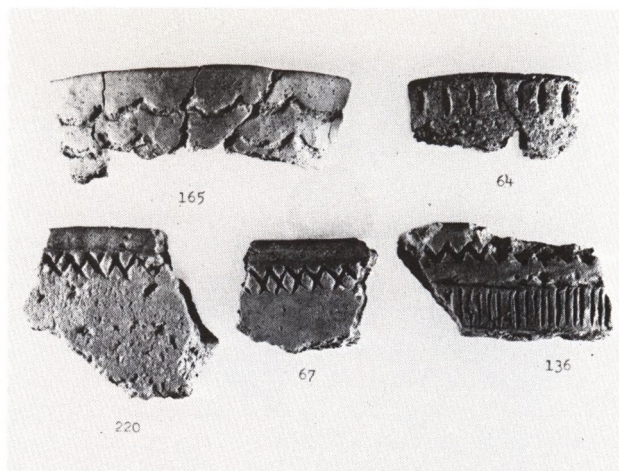
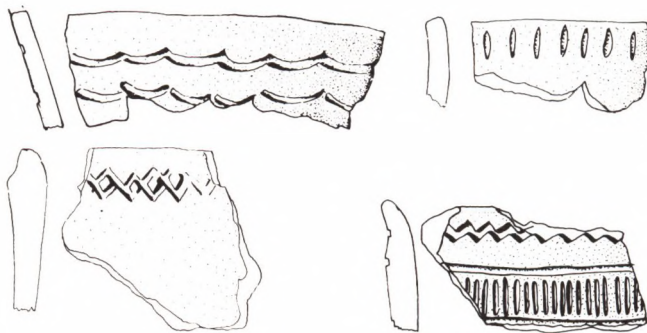

Fig. 5. Ø. Hassing. Ornamenterede randskår fra affaldslaget.
Tegning Jan Sloth-Carlsen. 1:2.

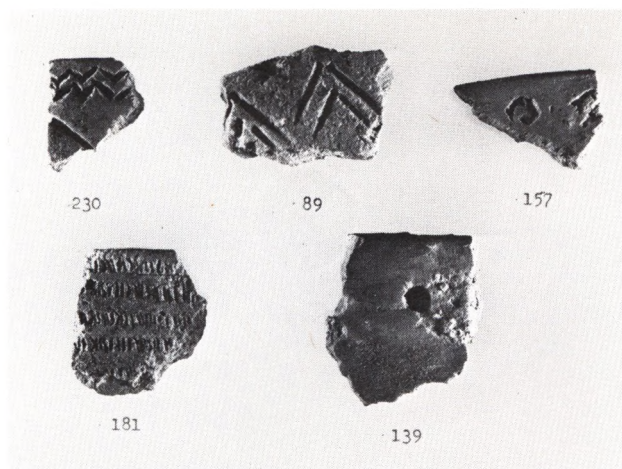
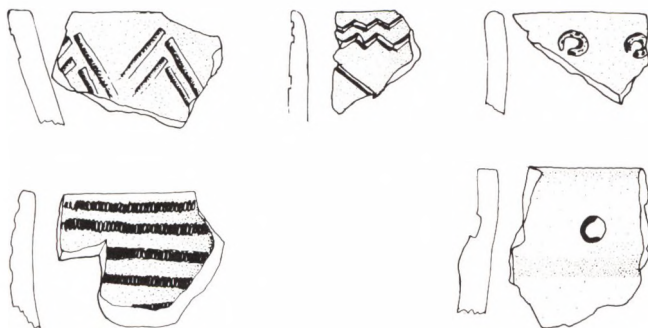

Fig. 6. Ø. Hassing. Omamenterede randskår fra affaldslaget.
Tegning Jan Sloth-Carlsen. 1:2.

Fig. 7, 166 er et fragment af en flad lerskive, medens 234 er et øsken, omamenteret med falsk beviklet snor. 36 er dekoreret med en lodret vinkelrække. På den ene side af rækken på det afbildede skår findes en lodret række af dybe trekantede indtryk. 134 er fra et kar med lodret, zoneopdelt ornamentik, bestående af en lodret mejselstikrække, indrammet af en fure med trekanter i mejselstik. 202 viser lodret fureornamentik, medens 112 har en vandret række dobbelte vinkellinier i spatelstik og herunder en større vinkellinie i falsk beviklet snor.

En gennemgang af keramikmaterialet viser en stilistisk overensstemmelse og daterer affaldslaget til en tidlig del af mellemneolitikum. Størstedelen kan henføres til MN Ib, Klintebakkestadiet (34). Tidlig mellemneolitisk bopladsmateriale fra Nordjylland er ret dårligt kendt, men Ø. Hassing materialet knytter sig givetvis til den nordjyske lokalgruppe (35).

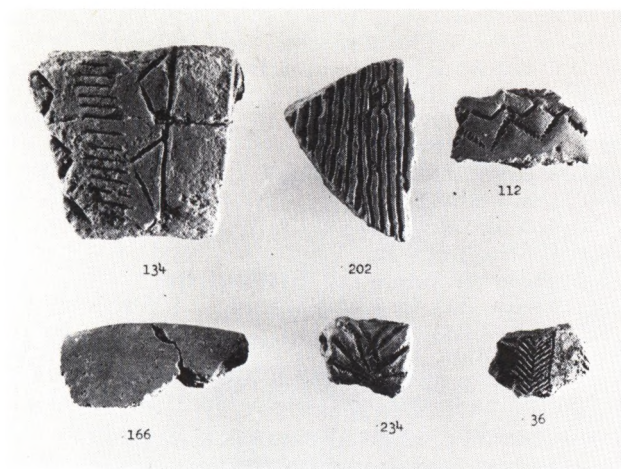

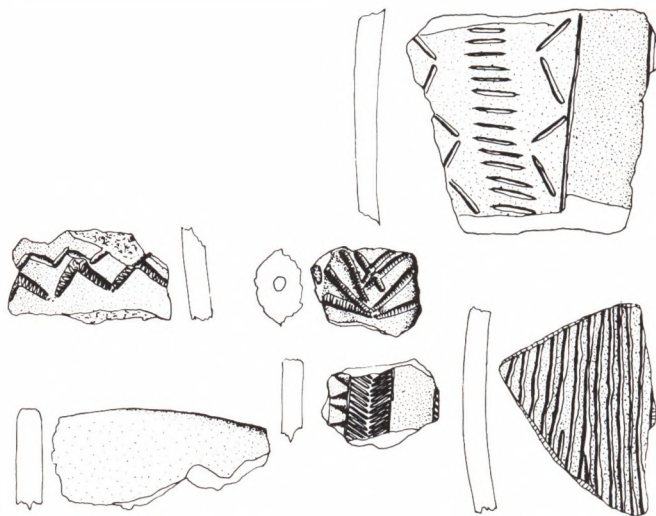
Fig. 7. Ø. Hassing. Fragment af lerskive (166), øsken (234) og omamenterede lerkarskår fra affaldslaget.

Tegning Jan Sloth-Carlsen. 1:2.

En sammenligning med andet bopladsmateriale fra det nordjyske område, Ørum Å (36), der dateres til MN II (37), og Signalbakken (38), viser disses senere tidsstilling og underbygger den tidlige datering af Ø. Hassing.

Konklusionen af ovenstående bliver, at Ø. Hassing viser en hustype, der dels har træk fra de tidligere kendte huse fra tragtbægerkulturen, dels frembyder konstruktionsmæssige elementer, der hidtil har været ukendte, men viser frem mod bronze- og jernalderens jyske langhus. I nær kontakt med huset ligger et samtidigt affaldslag, der tilsyneladende er aflejret gennem forholdsvis kort tid. Både huset og affaldslaget dateres til per. Ib af mellemneolitikum og knytter sig givetvis til den nordjyske lokalgruppe af tragtbægerkulturen.

Fotografierne fig. 3-7 Per Christiansen, AHM.

NOTER.

1. ÅHM sag 369. »Skovbakhushus«, Ø. Hassing sogn, Kjær herred, Nordjyllands amt.
2. J. Skaarup: Hesselø-Sølager. Jagdstationen der südsandinavischen Trichterbecherkultur. 1973. Selv i gunstigste tilfælde har bopladsens minimumsafstand til kysten været 3-4 km.
3. A. Jessen: Stenalderhavets udbredelse i det nordlige Jylland. D. G. U. II rk. nr. 35 s. 19f.
4. A. Jessen: D.G.U. II rk.nr. 35 s. 20. E.L. Mertz: Oversigt over De sen- og postglaciale Niveauforandringer i Danmark. D. G. U. II rk. nr. 41 s. 21.
5. Såvel det undersøgte areal som de omkringliggende marker er helt stenfri.
6. K. A. Larsen: Stenalderhuse på Knardrup Galgebakke. Kuml 1957.
7. C. J. Becker: Ørnekul på Nekselø. Årbøger 1952.
8. P. V. Glob: Barkær. NM. Arb. 1949. H. Müller-Karpe: Handbuch der Vorgeschichte, 1974. Band III 3, Taf. 648 A.

9. J. Bech: Skalk 1968, 6. J. Skaarup: Skalk 1972, 6. H. Müller-Karpe, 1974, Taf. 648 B (hus 2).
10. H. C. Broholm og J. P. Rasmussen: Ein steinzeitlicher Hausgrund bei Strandegaard. A. A. II 1931.
11. K. A. Larsen, 1957, fig. 7.
12. K. A. Larsen, 1957, fig. 4.
13. C. J. Becker, 1952, fig. 3, 5, 6 og 7.
14. C. J. Becker, 1952, s. 69.
15. C. J. Becker, 1952, fig. 7.
16. P. V. Glob, 1949, s. 11.
17. J. Winther: Troldebjerg I og II, 1935 og 1938.
18. J. Winther, 1935, fig. 8, 9, 10 og s. 64.
19. J. Winther, 1938, fig. 4.
20. J. Winther, 1938, fig. 6.
21. J. Winther, Lindø I og II, 1926 og 1928.
22. J. Winther, 1926, s. 10 og 24.
23. P. Kjærø: Tempelhus fra stenalderen. Kuml 1955.
24. O. Marseen: Ferslev-huset. Kuml 1960.
25. C. J. Becker: Grav eller tempel. NM. Arb. 1969.
26. P. Kjærø, 1955, s. 12 og fig. 11.
27. O. Marseen, 1960, s. 38 og fig. 5.
28. C. J. Becker, 1969, s. 22 og fig. 2.
29. P. Kjærø, 1955, fig. 7.
30. C. J. Becker: Bronzealderhuse i Vestjylland. NM. Arb. 1968. C. J. Becker: Hal og hus i yngre bronzealder, NM. Arb. 1972. C. J. Becker: Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, Westjütland. A. A. XLII 1971, med litteratur. J. Brøndsted: Danmarks Oldtid III 1957, s. 123 ff, med litteratur.
31. J. Aa. Jensen: Bopladsen Myrhøj. Kuml 1972.
32. J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I, 1957, s. 311 f.
33. C. J. Becker: Den tyknakkede flintøkse. Årbøger 1957, s. 20 og fig. 8.
34. H. Berg: Tre langlandske megalitgrave. Medd. fra Langelands Museum. 1951.
35. C. J. Becker: Die Mittelneolithischen Kulturen in Südsandinavien. A. A. XXV 1954, s. 55. C. J. Becker i J. Filip: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, 1969, s. 1487f. P. Kjærø: Chronology of the Passage Graves in Jutland, Palaeohist. XII 1966, s. 330.
36. A. P. Madsen, m.fl.: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 1900, s. 135 ff. S. Müller: Oldtidens Kunst. I Stenalderen, 1918, fig. 152. L. Kaelas: Den äldre megalitkeramiken under mellan-neolitikum i Sverige. Antikvariska Studier V, 1953, fig. 3-5.
37. L. Kaelas, 1953, s. 29, note 67 a.
38. A. P. Madsen, m.fl., 1900, s. 147 ff. S. Müller, 1918, fig. 140 og 143.